

MARX'IN DEVRİM KURAMININ DÖRDÜNCÜ VE SON DÖNEMİ

10 Eylül 2021

Yıldırım Koç

19. yüzyılın ilk yarısında başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'da sosyalist devrim umudu yaygındı. Sömürgeler, tarihin edilgen ülkeleriydi. Gelişmiş kapitalist ülkelerin burjuvazilerinin, sömürgelerdeki durağan yapıları parçalayarak, tarihsel açıdan ilerici bir rol oynadıkları düşünülüyordu. 1848 devrimleri işçi sınıfının devrimci potansiyeline ilişkin beklentileri doğrular nitelikteydi. Devrim, gelişmiş kapitalist ülkelerde olacaktı. Ancak devrim yenildi. Marx'ın devrim kuramının birinci dönemi bu gerçekliğe ve anlayışa dayanıyordu.

Marx ve Engels umutlarını yeni bir ekonomik krize bağladılar. Bu arada İngiltere'nin önemli pazarlarından Çin'de ve Hindistan'da ayaklanmalar yaşandı. Marx, bu ayaklanmaların İngiltere'de bekledikleri krizi getireceği veya çıkacak bir krizi derinleştireceği beklentisine girdi. Sömürgeler, Marx'ın devrim stratejisinin ikinci evresinde birazcık, o da dolaylı, bir yer edindi.

Beklenen ekonomik kriz 1857 yılında başladı; ancak işçi sınıfı, kapitalizmin bazı olumsuzluklarına grevlerle yanıt verse de, bir sistem olarak kapitalizme karşı çıkmadı; sistem içinde çözümler peşinde koştu. 1864 yılında kurulan Birinci Enternasyonal Marx'ı yeniden aktif siyasete çekti ve Marx, çok farklı siyasal görüşlerden kişi ve örgütlerin oluşturduğu Enternasyonal'i bir dünya devrimci partisine dönüştürmeye çalıştı. Başarılı olamadı. Marx ve Engels, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürge politikalarının işçi sınıflarını kapitalist sistemle nasıl bütünleştirdiğini gözlemlediler ve sömürgecilik sona ermeden gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıflarının iktidara gelmesinin mümkün olmadığı görüşünü benimsediler. Gelişmiş kapitalist ülkelerde devrimin yolu, sömürgelerin bağımsızlığından geçiyordu. Marx'ın devrim stratejisinde sömürgelerin rolü belirleyici bir düzeye yükseldi. Yenilmiş Çin ve Hindistan ayaklanmalarının ardından, İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesine umut bağladılar. Ancak bu mücadele de yenilgiyle sonuçlandı.

Marx, 1872 yılı geldiğinde Avrupa işçi sınıflarından da umudunu kesmiş durumdaydı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde devrim gündemde değildi. Paris Komünü sonrasında Avrupa'da başlayan gerici dalga, karanlık bir ortam yaratmıştı.

Engels, 1877 yılında yazdığı bir yazıda, Marx'ın 1872 yılından sonra aktif politikanın dışına çıkmasını şöyle anlatıyordu: (Birinci Enternasyonal'in 1872 yılındaki, Y.K.) "La Hey Kongresi'nden sonra Marx nihayet kuramsal çalışmasına dönebilmek için yeniden huzura ve serbest zamana kavuştu ve Kapital'in ikinci cildinin baskıya hazır olmasını fazla uzun sürmeden sağlayabileceği umut edilebilir." (Engels, F., "Karl Marx," Marx-Engels, *Selected Works*, Vol.3, Progress Publishers, Moskow, s.83)

Bu durumu E.Hobsbawm şöyle değerlendirmektedir:

*"Marx 1870 yılından itibaren Rusya'ya bazı umutlar bağlamaya başladı. (...) Marx'ın son yıllarına bir kendini geri çekme ve hayal kırıklığı havası hakimdir. Göreceli olarak daha az yazdı ve siyasal açıdan hemen hemen faaliyetlessizdi." "Ölümünden sonra Engels tarafından Kapital İkinci ve Üçüncü Ciltler olarak düzenlenen kitapların ve Artık-Değer Teorileri'nin malzemesinin çoğu gerçekte 1867 yılında Kapital'in Birinci Cildi'nin yayımlanmasından önce yazılmıştı. Marx'ın önemli yazılarından, bazı mektupları dışında, yalnızca Gotha Programı'nın Eleştirisi (1875) Komün'ün yenilgisinden sonradır." (Hobsbawm, E., *The Age of Capital 1848-1875*, Charles Scribner's Sons, New York, 1975, s.115)*

"1860'ların sonlarından itibaren Marx, ciddi bir biçimde, burjuva toplumunun devrilmesine yönelik üç çizgideki bu dolaylı strateji yaklaşımını öngörmeye başladı; bunların ikisinin kahince olduğu kanıtlandı ve birinde ise yanılmıştı: Sömürge devrimi, Rusya ve Birleşik Devletler. Bunların birincisi, İrlanda devrimci hareketinin ortaya çıkışı yoluyla hesaplarına dahil oldu. İngiltere bu dönemde proletarya devriminin geleceği açısından belirleyici önemdeydi, çünkü sermayenin merkeziydi, dünya piyasasının hakimiydi ve aynı zamanda 'bu devrimin maddi koşullarının belirli bir derecede olgunluğa ulaştığı tek ülkeydi.' Bu nedenle Enternasyonal'in ana amacı İngiliz

devrimini hızlandırmak olmalıydı ve bunu yapabilmenin tek yolu da İrlanda'nın bağımsızlığının kazanılmasıydı. İrlanda devrimi (veya daha genel ifadeyle, bağımlı halkların devrimi) kendilerine sağlayacağı yarar açısından öngörülüyordu; metropol kapitalizmin Aşil'in topuğu olarak, merkezi burjuva ülkelerde devrimin muhtemel hızlandırıcısı olarak değerlendiriliyordu."(...) "Rusya'nın rolü belki daha da ihtiraslıydı. 1860'lı yıllardan itibaren bir Rus devrimi yalnızca bir olasılık olmaktan çıkmış, bir ihtimal ve hatta bir kesinlik haline gelmişti." (Hobsbawm, E., a.g.k., 1975, s.157)

Marx yaşamının son yıllarında Hindistan, Çin ve Rusya'daki köy komünleriyle de ilgilenmeye başladı. Ancak Engels, köylülerin devrimci potansiyelini küçümsüyordu. Eduard Bernstein'a 9 Ağustos 1882 günlü mektubunda, "köylü halkın deneyimlerden öğrenebilmesi için yüzyıllar boyunca soyulması gerekir," diyordu. (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.46, s.302)

1852 öncesinde sömürgelerde kapitalizmin tarihsel olarak ilerici işlevinden söz eden Marx, 1881 yılı Şubat/Mart aylarında Vera Zasulich'e yazdığı mektubun üçüncü taslağında, "Hindistan'la ilgili olarak, (...) komünal toprak mülkiyetinin engellenmesi, yerli halkı ileriye değil geriye götüren bir İngiliz vandalizminden başka bir şey değildir," diyordu. (<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1881/zasulich/draft-3.htm>)

Marx'ın yaşamının son yıllarında ve ölümünden sonra Avrupa ülkelerinde işçi sınıflarının siyasal ve sendikal örgütlenmesinde önemli gelişmeler yaşandı. Engels, bu dönemde yeniden Avrupa'ya odaklandı. 22 Şubat 1882 günü Eduard Bernstein'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Batı Avrupa proletaryasını özgürleştirme çalışmasında işbirliği yapmalı ve diğer her şeyi bu amaca bağımlı kılmalıyız." (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.46, s.205)

Engels, 12 Eylül 1882 günü Karl Kautsky'ye yazdığı mektupta da Avrupa'da proletaryanın iktidarı sonrasında "yarı-uygar ülkelerin" de onları izleyeceğinden söz ediyordu. (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.46, s.322)

Marx'ın yaşamının son yıllarında kapitalizmin birinci küresel ekonomik krizi (1873-1896) yaşandı ve kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçildi. Bu yeni aşamada sömürgelerdeki anti-emperyalist mücadelenin dünyadaki sosyalizm mücadelesi açısından önemini belirleyen ve bunu siyasi mücadelesinde kullanan kişi, Lenin oldu.

Marx'ın devrim kuramının, gerçekliklerin değişmesine koşut olarak bir evrim geçirdiği ortadadır. Bu nedenle, Marx'ın gelişmiş kapitalist ülkelerde devrim beklediği biçimindeki görüş, çok sığ ve yanlıştır.